

DE MUNTKLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw
Koninklijke Vereniging

Driemaandelijks tijdschrift

- 39 -

juli-augustus-september 2003

Van ruilhandel tot Congofrank; een moeilijke transitie in Congo (deel I)

5 frank 1894, zilver, Congo-Vrijstaat, Leopold II

Het is in de Congostreek dat de “wedloop” voor Afrika begon en waar de plundering van het hele continent een zeer lucratieve handel werd. De Congostreek, nu de Democratische Republiek Congo is één van de grootste landen van het continent met een oppervlakte van 2.345.409 km², vergelijkbaar met één vierde van de totale oppervlakte van Europa.

In contact met de eerste Europeanen

Men zou kunnen denken dat de economische en monetaire geschiedenis van Congo pas begon wanneer de eerste Europese handelsposten gesticht werden langs de Congostroom, maar dit is eeuwen van handelsactiviteit ontkennen van vóór deze tijd. Er is zeer weinig bekend over deze bijzondere periode, hoewel er uit archeologische vondsten een zekere connectie met het antieke Egypte gevonden werd. Naast kleine objecten, zoals standbeeldjes, werden er ook Romeinse en Venetiaanse munten opgegraven. Dit is natuurlijk geen bewijs dat de Egyptenaren of Romeinen zo ver in Afrika doorgedrongen waren, maar wel dat er zekere contacten bestonden.

Verantwoordelijke uitgever : L. VERBIST, Berkelei 31, 2860 SINT-KATELIJNE-WAVER

Afgifte Kantoor Gent X P209161

De volkeren van de karavanen die de Sahara doorkruisten, beschreven hun land en reisroutes aan de Feniciërs, Grieken, Egyptenaren en Arabische handelaars, wat blijkt uit de uitzonderlijke kwaliteit van de antieke kaarten die Centraal-Afrika beschreven. Voor vele jaren was Khartoem het centrum van de ivoor- en slavenhandel, vanwaar het gebracht werd naar Egypte, maar de rijkste en grootste handelsmarkten waren gesitueerd aan de oostkust van het continent. Deze situatie duurde voor eeuwen en werd chronologisch gedomineerd door de Arabieren, Grieken, Romeinen, Arabieren, Portugezen en weer de Arabieren tot de Europeanen terug kwamen op het einde van de 19de eeuw. De Arabieren van de Sultanaten van Melinde, Mombasa, Zanzibar, Mozambique, Quilimane en Sofala voerden een bloeiende handel met extensies die reikten tot over de hele Indische Oceaan. Deze oostkust kwam later in de handen van een Atlantische grootmacht, Portugal, die heerste over de wereldzeeën. De Portugezen annexeerden de ganse Afrikaanse kust. Door de annexatie van Portugal door Spanje op het einde van de 17de eeuw, kwamen de overzeese gebieden van Portugal onder zware druk te staan en vele werden verloren aan de aartsvijand van Spanje: de Nederlanden. De Afrikaanse gebieden werden tijdelijk bezet door de Nederlanden (West-Afrika) of werden door de Arabieren terug in bezit genomen (Oost-Afrika). In diezelfde periode kwam de zeeweg naar India in Britse handen en de wedloop voor Afrika werd stilaan een prestigezaak; elke natie wou een deel van de taart.

Het binnenland was op dat ogenblik vooral het toneel van de ivoor- en slavenkaravanen die doordrongen tot aan de grote meren. Aan de westkust ontwikkelde de handel zich pas veel later. Het startte er pas wanneer de eerste Europeanen aankwamen op het eind van de 15de eeuw. Daarvoor kwamen er slechts enkele karavanen vanuit het binnenland in contact met West-Congo.

Het is tijdens de uitzonderlijke Portugese expansie, dat Diogo Cão landde aan de monding van de Congostroom 1/ in 1482, denkend dat hij het zuidelijkste punt van het continent bereikt hadden. Er ontstond zeer snel een intense handelsactiviteit met het toenmalige koninkrijk Congo. Portugese halfbloedhandelaars reisden tot in het binnenland, verkenden Kasai en Katanga en realiseerden de eerste connecties tussen Angola en Mozambique over land. Deze Portugese halfbloeden kwamen uiteindelijk in contact met de Afrikaanse Arabieren van de oostkust, en slootten handelverdragen, dewelke leidden tot de eerste handelsverbindingen tussen Oost- en West-Afrika. Dit was het begin van de opheldering van het mysterieuze “terra incognita” van Midden-Afrika.

Het toenmalige machtige koninkrijk Congo strekte zich uit van de Congostroom in het noorden tot aan de Lojestroom in het zuiden, en van de Atlantische Oceaan in het westen tot voorbij de Kwangostroom in het oosten. Aan het hoofd van dit gebied stond een manikongo of koning. De toenmalige manikongo, Nzinga Nkuwu, was zeer onder de indruk van de Portugese cultuur. In 1491 werden dan ook de Portugese missionarissen, soldaten en kolonisten hartelijk verwelkomd in de hoofdstad Mbanza 3/. De contacten verliepen zeer vreedevol en het Afrikaanse koninkrijk werd stilaan omgevormd tot een gebied waar de Europese gewoonten en zeden werden ingevoerd. De koningen werden gedoopt en kregen christelijke namen en de Portugese soldaten hielpen het gebied de interne en externe rebellies te overwinnen. In de volgende decennia werd het duidelijk dat de Portugezen uit waren op winst en werden de banden tussen Portugal en Congo stroever, wat leidde tot een conflict tussen beide koninkrijken in 1641. De manikongo Garcia II had zich geallieerd met de Nederlanders om de slavenhandel te controleren en Congo moest zich in 1665 aan Portugal overgeven, zodat de manikongo niet meer dan een vazal van Portugal werd.

De eerste Europese munten

De handel in Afrika is voor eeuwen gedomineerd geweest door ruilhandel, het ruilen of verhandelen van objecten met een algemeen aanvaarde waarde. De ruilobjecten zoals kaurischelpen, Katangakruisen, brons- en koperdraad, juwelen, stoffen, dieren enz. zijn een studie op zich. Een zeer gedetailleerd werk over deze ruilobjecten, op het moment dat de eerste Europese kolonisten arriveerden, kan gevonden worden in de werken van E. Dartevelle, A. Mahieu en A.H. Quigging 2/.

Zoals reeds hoger aangehaald, werden er Romeinse munten in Centraal-Afrika opgegraven, wat niet duidt op een mogelijke commerciële activiteit met de Middellandse Zee wereld maar dat er zekere contacten hebben kunnen bestaan.

De eerste metalen munten, die een reële waarde toegekend kregen werden geïntroduceerd door de Portugezen in West-Afrika in de 15de eeuw, wanneer de koningen van Lissabon ook de titel van “Koning van Guinea” droegen, Guinea bestaande uit Boven-Guinea, liggend tussen de Rio Nuñez en de Kaap Lopez, en Beneden-Guinea, bestaande uit de gebieden van Loango, Angola, Benguela en Congo, gesitueerd tussen de Kaap Lopez en de Kaap Negro.

Johan II van Portugal werd koning in 1481, en besloot gouden cruzados, justos, espadims en later de testonen, indios en reales in zilver en reales preto in koper te laten slaan met de legende “Dominus Guineae” 4/.

In 1762 gaf koning Jozef I de toelating om kopermunten 5/ te slaan met het koninklijke wapen en het woord “macuta”. De macuta was een oude ruilwaarde gekend in West-Equatoriaal Afrika; de naam zelf zou afkomstig zijn van stofgeld (uit rafiavezels) gebruikt voor handelsdoeleinden door de volkeren uit het gebied van het huidige Zuid-Angola. Dit was de eerste poging om een variabele rekeneenheid te vervangen door een Europese munt met een vaste waarde (50 reis of halve teston). Dit werd herhaald in 1814 en in 1860. De fracties van de macuta waren uit koper, de veelvouden (tot 12 macutas) waren uit zilver geslagen. Vanaf de 19de eeuw werden de dubbele en 4 macutas ook uit koper geslagen ten gevolge van de afnemende invloed van Portugal in Afrika en werd het aantal in Porto geslagen macutas te groot voor de bescheiden behoefte in Afrika 6/.

10 macutas 1783, zilver, Portugese periode

Het waren de Arabieren gevolgd door de Europeanen die het “echte” geld introduceerden, soms wel van vreemde landen. Onder andere de Indische rupie die aan de oostkust zeer populair was, maar in het bijzonder een Europese munt, die een lang en groot succes gekend heeft, namelijk de beroemde Maria-Theresiathaler, gedateerd 1780. Deze situatie was zeer lucratief voor Oostenrijk, de Oostenrijkse munt in het bijzonder maar deze te Parijs, Londen, Rome, Brussel en Bombay bleven

de thalers slaan voor Afrika, zelfs na de ontmunting van deze laatste in 1854. Oostenrijk sloeg voor meer dan 2 miljoen goudfranken $\frac{7}{8}$ aan thalers tussen 1891 en 1895. In 1935 liep het totaal aantal geslagen thalers op tot 350 miljoen stuks!

Dus, meer dan een eeuw na de dood van de beroemde keizerin, die regeerde over de Oostenrijkse Nederlanden of tegenwoordig een groot gedeelte van het huidige België, circuleerden munten met haar portret samen met deze van de tweede koning der Belgen, Leopold II, soeverein van de Congo-Vrijstaat.

De Congo-Vrijstaat

Toen de hertog van Brabant de Belgische troon besteeg op 10 december 1865 als Leopold II, had hij reeds een aantal informatieve reizen ondernomen in Azië en Noord-Afrika. Volgende op de reisverslagen van de ontdekkingsreiziger en avonturier H.M. Stanley, organiseerde de Belgische koning in 1876 een internationaal aardrijkskundig congres te Brussel met als doel Centraal-Afrika te exploreren en er de Europese beschaving te brengen. Vier expedities werden georganiseerd tussen 1877 en 1880, waarvan deze van 1879, geleid door Stanley, de toekomstige koning-soeverein de rijkdom en weelde ging opbrengen. Hoewel Leopold II zelf niet aanwezig was op de Conferentie van Berlijn van 1885, waar de wereldmachten Afrika onderling verdeelden en de grenzen van hun invloedssferen vastlegden, kon hij op een zeer sluwe wijze de wereldmachten ervan overtuigen dat de Congo-Vrijstaat onder de verantwoordelijkheid van zijn klein neutraal land zonder natuurlijke grondstoffen geplaatst moest worden. De generale acte van 26 februari 1885 van de Conferentie van Berlijn plaatste officieel de splinternieuwe Congo-Vrijstaat onder het gezag van de Belgische koning.

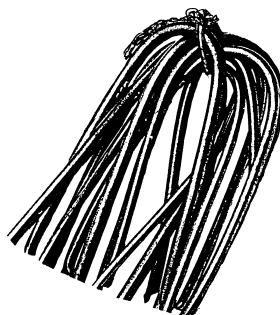
Deze aardverschuiving op politiek vlak had zijn gevolgen op monetair vlak; op 27 juli 1887 werd de basis gelegd van het monetair stelsel van de Congo-Vrijstaat. De frank werd gekozen en gedeeld in 100 centiemen, gedefinieerd als $\frac{1}{3100^{\text{ste}}}$ deel van 1 kilogram 900 ‰ fijn goud. Gouden muntstukken werden nooit geslagen, maar wel zilveren munten van 5 frank, 2 frank, 1 frank en 50 centiemen samen met geperforeerde kopermunten van 10, 5, 2 en 1 centiem.

Op het ogenblik dat het Belgisch geld geïntroduceerd werd, waren er vele Europese munten in omloop. Naast de Portugese macutas, dewelke zeer populair waren bij de lokale bevolking, circuleerden er ook andere munten tot aan het einde van de Eerste Wereldoorlog.

In 1891 werden de wisselkoersen van de vreemde munten in omloop vastgelegd door de staat: 1 £ sterling = 25,20 frank, 20 mark = 24,40 frank, 1 rupie = 1,30 frank en de thaler = 3 frank.

Katangakruis

Mitako

De eerste bankbriefjes werden gedrukt in 1896 en later werd er een set van 5, 10 en 20 centiem in kopernikkel ingevoerd, dewelke gebruikt werden om de arbeiders te kunnen betalen in geld in plaats van in “natura”. De betaling in “natura” was nogal ingewikkeld wanneer vele arbeiders moesten uitbetaald worden zoals dat het geval was in de kopermijnen van Katanga bvb. Aangezien de invoering van geld in de kolonie niet van een leien dakje liep, werd de Bank van de Congo-Vrijstaat gedwongen om een officiële koers te geven aan bepaalde ruilobjecten. In 1886, kreeg de “mitako”, een messing draad van ongeveer 50 cm lang, een waarde toegekend van 15 centiem. Deze waarde werd herzien in 1893 en gelijkgesteld aan de waarde van 10 centiem, een grote kopermunt op dat ogenblik, dat de geldintroductie moest vergemakkelijken in de meest teruggetrokken gebieden. Deze werd nog eens in 1901 herzien aangezien deze objecten zeer gevoelig waren aan inflatie.

10 centiem 1888, koper, Congo-Vrijstaat

Daarnaast aanvaarde de bevolking liever de vreemde munten in plaats van deze van de Congo-Vrijstaat, zoals het Portugese geld in Beneden-Congo en de thaler in Oost-Congo en bovendien aanvaarden zij zelfs liever penningen uitgegeven door privé-ondernemingen. In Beneden-Congo bvb. kon men penningen vinden van de Nederlandse bedrijven van een zekere A. Greshoff en in de streek van het Tanganyikameer werden er zinken penningen gebruikt uitgegeven door de Witte Broeders, dewelke in gebruik waren tot op het einde van de Eerste Wereldoorlog. Over het algemeen was het een moeilijke taak om geld te introduceren als basis voor de handel. Munten en bankbriefjes werden niet onmiddellijk aanvaard, alleen de toen veel gebruikte “goed voor...” briefjes geraakten vrij snel ingeburgerd, hoewel deze praktijk een negatieve invloed had op het monetair systeem. In het jaar dat koning Leopold II de overdracht van de Congo-Vrijstaat aan België tekende waren de mitakos, Katangakruisen, zoutstaven, stoffen enz. in zulke mate in gebruik, dat op het einde van 1908 er nog 1.275.439 nikkelmunten van 20, 10 en 5 centiem in de kelder van de Munt van de Congo-Vrijstaat in Brussel gestockeerd waren.

20 centiem 1908, kopernikkel, Congo-Vrijstaat

De enclave van Lado

Met de bedoeling om de Nijl als natuurlijke grens aan de Congo-Vrijstaat te geven, organiseerde Leopold II verscheidene expedities naar de Bahr-El-Ghazal in Soedan,

een zeer begeerd gebied in die tijd. Zowel de Fransen, de Duitsers als de reeds aanwezige Britten wouden de macht over de Nijl in Centraal-Afrika. De Belgische aanwezigheid werd bevestigd door de avontuurlijke en gemediatiseerde bevrijding van de gegijzelde gouverneur van de provincie Equatoria (Zuid-Soedan), Emin Pasja, door Stanley in dienst van Leopold II. Later kon Leopold II een akkoord sluiten met Engeland en de Imperial British East Africa Company in 1894 om de enclave van Lado, een gebied gelegen in Zuid-Soedan aan hem over te dragen tot aan zijn dood (1894-1909). Het gebied kwam officieel onder de Belgische administratie in 1894. In 1910 werd het terug onder de Britse bevoegdheid geplaatst en werd het terug een deel van Soedan en het zuidelijke deel het West-Nijldistrict van Oeganda (in 1914).

Noten

- 1/ De naam dat de eerste ontdekkingsreizigers gaven aan deze stroom was “Poderoso” of “Krachtig”; later werd de naam Zaire gebruikt komende van de lokale term Nzadi.
- 2/ A. Mahieu, *Numismatique du Congo (1485-1924)*, Imprimerie Médicale et Scientifique, Bruxelles 1924.
E. Dartevelle, *Les N’Zimbu, monnaie du Royaume du Congo*, mémoire de la Société Royale Belge d’Anthropologie et de Préhistoire. Nr. 1, T. XIV, Bruxelles 1953.
A.H. Quigging, *Trade routes and currency in East Africa*, E. Rhodes, Livingstone Museum, Northern Rhodesia 1949.
- 3/ Later São Salvador genaamd; vandaag Mbanza-Congo in het noorden van Angola.
- 4/ “Heer van Guinea”; Guinea verwees in de 16de eeuw naar het ganse Afrikaanse continent.
- 5/ Vele Portugese munten komen voor met een extra Portugees schild als overdruk. De overdruk duidde op een waardeverdubbeling.
- 6/ De overschot aan macutas werd reeds op het eind van de 18de eeuw naar Brazilië gescheept om daar als noodmunten van 50 reis te circuleren. Nadat de Portugese koningen naar Brazilië gevlucht waren tijdens de Napoleontische oorlogen, lieten zij in Rio de Janeiro koperen ¼, ½, 1, 2 en 4 macustukken slaan.
- 7/ \$ 1,- = 5,28 goudfranken.

Bibliografie

- H. Martel, *Etudes pratique sur les colonies anciennes et modernes et sur les grandes compagnies commerciales*, Imp. V. Van Doosselaere, Gand 1898.
- F. Tielens, *Een Duitse rupie*, EGMP Jaarboek 2002.
- L. Frank, *Le Congo Belge*, Tome II, Ed. La Renaissance du livre, Bruxelles 1929.
- W. Herssens, *Catalogue des monnaies de Belgique, de l’état indépendant du Congo, du Congo belge et de la Banque du Congo belge*, Lier 1950.
- Baron Bonvoisin, *Banque du Congo Belge (1909-1959)*, Ed. L. Cuypers, Bruxelles 1959.
- J.M. Leconte, *Le Bréviaire des monnaies de l’Union Latine (1865-1926)*, Ed. Cressida, Paris 1994.
- R. Vanderleyden, *Niet-conventioneel metaalgeld in Afrika*, EGMP Jaarboek 1986.
- H. Dewit, *10 centiem 1901, de eerste Europese munt met een gat*, Muntklapper 12 (1996).
- R. Vanderleyden, *Afrikaanse ringen: geld of niet?*, EGMP Jaarboek 2002.